

ЦЕНТРАЛЬНА УКРАЇНА ЯК ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ РЕГІОН: ПРОБЛЕМИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ТА ТОПОНІМІЧНОГО ОЗНАЧЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто основні проблеми, що виникають унаслідок відсутності в інформаційному полі держави однастайності в питанні локалізації та топонімичного означення простору центральної частини території України як особливого історико-географічного регіону. У якості можливого шляху вирішення окреслених проблем, запропоновано виокремлення та використання концепту «Центральна Україна», як історико-географічного регіону.

Ключові слова: простір, районування, історико-географічне районування, регіон, Центральна Україна.

Abstract: The article examines the main problems that arise as a result of the lack of unanimity in the information field of the state in the issue of localization and toponymical designation of the space of the central part of the territory of Ukraine as a special historical and geographical region. As a possible way to solve the outlined problems, it is proposed to distinguish and use the concept of «Central Ukraine» as a historical and geographical region.

Key words: area, zoning, historical-geographical zoning, region, Central Ukraine.

Вступ. Районування є одним з найбільш важливих та поширених теоретико-методологічних інструментів пізнання процесів і явищ у природі та суспільстві, що дозволяє досягнути досліджувані реалії у просторовому аспекті, виявити риси їхньої ідентичності та загалом пізнати різноманіття природних та суспільних феноменів певної території.

Важливе місце у такому підході до пізнання тих чи інших територій посідає історико-географічне районування, як міждисциплінарний науковий напрям, що за визначенням Я. Верменич [1]: «вивчає процеси життєдіяльності людських спільнот і комунікативних зв'язків у територіальній площині, у межах регіонів, що історично склалися; аналізує взаємодію географічних, економічних, демографічних, екологічних, соціокультурних та інших процесів у регіональному вимірі».

Теоретичні конструкти, що виникають у ході застосування методів районування до пізнання тих чи інших територій знаходять широкий вжиток не лише в науковому середовищі, а й в інформації, продукованій засобами масової інформації, органами державної влади, освітньою галуззю тощо. Певний масив знань, базований на результатах історико-географічного районування знаходить своє місце у побутовому вжитку громадян. Почасти на такого роду інформації

формуються світоглядні уявлення суспільства про оточуючий їх простір; до певної міри, це впливає на формування національної та регіональної ідентичності населення.

Особливої ваги якість схем історико-географічного районування набувають в часи суспільно-політичних конфліктів та зовнішніх інформаційних атак на соціум. Усе це повною мірою стосується реалій, в яких перебувають громадяни України фактично впродовж усього часу від моменту

здобуття державної незалежності у 1991 році.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. З огляду на те значення, яке відіграє інформація, що міститься в сучасних схемах історико-географічного районування території України та побутує в інформаційному полі держави, доволі прикрою виглядає ситуація, що склалася довкола простору у межах центральної частини території України і характеризується відсутністю однастайності в питаннях: визначення належності простору центральної частини України до того чи іншого історико-географічного регіону, топонімичного означення краю та окреслення його меж. Відтак, пошуки, спрямовані на подолання цієї проблеми виглядають слушними та актуальними.

Метою цього дослідження став пошук, характеристика та виявлення наслідків

проблем, зумовлених локалізаційною та топонімічною невизначеністю території в центральній частині території України, а також визначення відповідного теоретичного конструкту, застосування якого стало б дієвим засобом для їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням історико-географічної та географічної регіоналістики території України присвячено чимало наукових пошуків вітчизняних вчених. З поміж них найбільш важливими для розв'язання кола проблем зазначених вище є відомості, викладені у працях з історичної регіоналістики Я. Верменич [2,3], Ю. Митрофаненка [16]. Географічні концепції оцінки території України в історико-географічному аспекті, викладені у працях М. Дністрянського [6, 7, 8 та ін.], Б. Заставецького [13], Ф. Заставного [14], О. Шаблія [15], особливості сприйняття регіональної структури України населенням – у роботах О. Гродзинської [4]. Важливими є узагальнення географічного досвіду опрацювання концепту «регіон», викладені у двотомній монографії М. Гродзинського [5]. Окремі аспекти проблеми висвітлювалися й в авторських пошуках [9, 10, 11, 12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Навіть побіжний погляд на зміст наукових чи науково-методичних праць, шкільних підручників та атласів, повідомлень засобів масової інформації, юридичних документів, назв державних і приватних установ, означень назв та тем публічних заходів, а зрештою й простих побутових висловлювань мешканців України оприявнює цікавий феномен: у ситуаціях, коли необхідно якимось чином означити територію в центральній частині України (в умовному межиріччі Синюхи – Дніпра та просторі між Россю й початком Причорноморської низовини), автори такої інформації виявляють надзвичайне розмаїття варіантів її назв, просторового розташування й меж. Це в однаковій мірі властиво як мешканцям самої цієї території, так і жителям інших країв.

Такі тенденції добре зафіксували результати репрезентативних соціологічних досліджень, проведених нами на території Кіровоградської області у 2010 році. Їх результати були викладені в кількох публікаціях і дозволили з упевненістю констатувати кілька цікавих тез [9, 10, 11, 12]. Якщо до отриманих відомостей додати спостереження, виявлені у ході аналізу

різних складових інформаційного поля держави, можна констатувати кілька типів позицій щодо розуміння українським соціумом історико-географічної приналежності простору в центральній частині держави. Серед мешканців можна виокремити тих хто:

- не мають відповіді на це питання;
- визначають цю територію як таку, що не належить до жодного з історико-географічних регіонів (далі - П-регіонів);
- відносять цю територію до різних П-регіонів;
- визначають цю територію як окремий П-регіон, з такими варіаціями розуміння:
  - ототожнюють адміністративну область і регіон;
  - означають цю територію одиницями з районувань іншого типу (природничих, економічних, етнографічних тощо);
  - означають територію, відповідно до побутуючих схем П-районування України.

У будь-якому разі, отримуємо розуміння уже означеної проблеми: відсутність однастайності в питаннях: визначення належності простору центральній частині України до того чи іншого історико-географічного регіону, топонімічного означення краю та окреслення його меж.

Наскільки небезпечною є така ситуація та якими наслідками вона загрожує? На наш погляд, наслідками відсутності однастайності у питанні позиціонування центральноукраїнських земель в системі історико-географічного районування території України є кілька ефектів, при цьому, кожен із зазначених наслідків має свій прояв у кількох вимірах: індивідуальному, національному та міжнародному.

- Комунікативний наслідок, що проявляється у виникненні непорозуміннь при обміні інформацією про регіон, яка перебуває в обігу у повсякденному побутовому спілкуванні, міститься в науковій, науково-популярній чи художній літературі, повідомленнях ЗМІ, інформації державних установ, освітньому процесі тощо. Найбільш характерними проявами цієї проблеми є ситуації коли: центральноукраїнські терени називають різними термінами; коли топонімна позначення цього регіону різними джерелами інформації вкладається різний зміст; коли на означення регіону використовують таксономічні одиниці з різних районувань (в тексті історичної тематики вживають таксони

з природничих районувань і навпаки); коли по різному трактується його межі, склад і сусідство з іншими регіональними одиницями тощо. Деякий перелік такого роду прикладів міститься у публікації Ю. Митрофаненка та А. Домаранського «Central Ukraine as historical region: the problem theoretical conceptualization» (2023) [16].

- Ефект «білої плями» - ситуація, коли в силу локалізаційної й топонімічної невизначеності, регіон стає невиразним у інформаційних джерелах, неасоціативним, незрозумілим та нецікавим у свідомості населення й зрештою, чужим для деяких жителів країни та самого краю. Разом з тим, регіону з притаманними йому індивідуальними рисами, можуть помилково приписувати ознаки інших П-регіонів чи надавати невласливих йому характеристик. Значною мірою, подібний ефект оприявнився на іншому прикладі (в координатах Україна - Росія) і в іншому вимірі (міжнародному), коли з початком повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України стало явним, недостатнє розуміння представниками світової спільноти особливостей природи, історії та культури України на противагу доволі чітким (і часто, не виправдано компліментарним) уявленням про ті ж самі особливості Росії.

- Ефект «сліпої зони» - явище, що виникає унаслідок дії вищезазначених ефектів і характеризується ситуацією, коли інформація про регіон зникає з інформаційного поля чи представлена у ньому в недостатній і неповній мірі: в новинах, в політичних процесах, в наукових дослідженнях тощо. Водночас цей ефект підсилює попередні наслідки.

- Відсталість у розвитку політичних, економічних, освітніх, культурних та інших процесів є очевидним породженням насамперед ефектів «білої плями» та «сліпої зони». Регіон з недостатньо означеним і усвідомленим набором характеристик є непривабливим для інвестицій, отримання політичних дивідендів, побудови індивідуальної кар'єри, отримання

бажаної віддачі від комерційної діяльності чи організації культурних заходів тощо.

- Світоглядні викривлення - хибне сприйняття мешканцями регіонів, що не усвідомлюють своєї регіональної належності, її значимості, впливу на фізіологічні, культурні та інші особливості тощо формують оточуючої реальності загалом. Так виникає явище, назване М. Гродзинським [5] «безрегіональністю» й яке, вочевидь властиве значній частині населення центральноукраїнських теренів.

Що могло би стати одним з кроків, спрямованих на виправлення зазначених тенденцій? З огляду на необхідність подолання проблем, зумовлених неоднозначністю трактування регіональної належності земель центральної частини України до П-регіонів; незадовільністю існуючих схем П-районування території України та явній єдності території, виходом із несприятливої ситуації могло б стати удосконалення існуючих схем історико-географічного районування території України шляхом виділення у межах таксономічної одиниці першого рівня історико-географічної зони (краю) «Правобережна Україна» (за Я. Верменич, 2005) [1, 2, 3], історико-географічного регіону (краю) «Центральна Україна».

Просторовими межами цієї одиниці можна вважати обшири обмежені (рис. 1): річищем Гнилого Тікича від Синюхи по адміністративній межі Київської і Черкаської

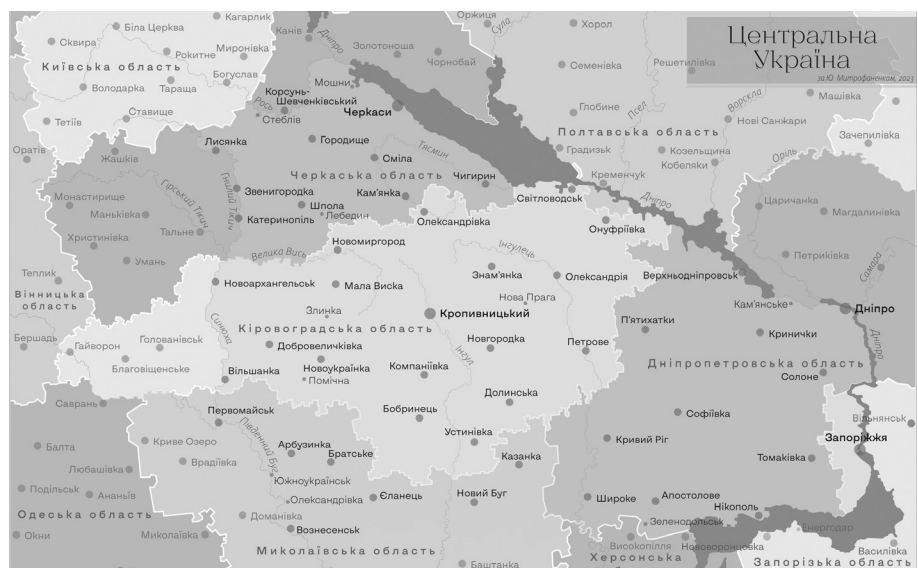

Рис. 1. Центральна Україна як історико-географічний регіон (за Ю. Митрофаненком, А. Домаранським, 2023) [16]

областей; річищем Росі до її впадіння в Дніпро; Дніпром до акваторії Кам'янського водосховища; річищем Дніпра від акваторії Кам'янського водосховища до коліна долини Дніпра на межі Придніпровської височини та Причорноморської низовини (на адміністративній межі Дніпропетровської і Херсонської областей); межею Придніпровської височини та Причорноморської низовини від Південного Бугу до коліна Дніпра в районі Нововоронцовки та адміністративної межі Дніпропетровської і Херсонської областей (по південним межах колишніх Казанського, Новобузького, Єланецького та Вознесенського районів Миколаївської області); річищем Синюхи до місця її впадіння в Південний Буг, річищем Південного Бугу до межі Придніпровської височини й Причорноморської низовини (південна межа колишнього Вознесенського району Миколаївської області).

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Небезпечність наслідків, породжених відсутністю одностайності у питанні позиціонування центральноукраїнських земель в системі історико-географічного районування території України та їх топонімічного означення на індивідуальному, національному та міжнародному рівнях, спонукає до пошуку шляхів вдосконалення існуючих схем історико-географічного районування території України. Одним з дієвих кроків у цьому поступі виглядає виокремлення самостійної таксономічної одиниці районування у якості історико-географічного регіону «Правобережна Україна».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верменич Я. В. Історико-географічний регіон [Електронний ресурс] Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. / за заг. ред. В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 672 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istoryko_geograf_region (дата звернення 25.04. 2024).
2. Верменич Я. В. Простір у науці і Людина у науковому просторі: До 100-річчя академіка НАН України П. Т. Тронька / за заг. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України, Відділ історичної регіоналістики. Київ: Інститут історії України, 2015. 76 с.
3. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні/

за заг. наук. ред. П. Т. Тронько. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2003. 516 с.

4. Гродзинська О. Ю. Вернакулярні ландшафтні регіони України. *Вісник Львівського університету*. Серія географічна, 2004. Вип. 31. С. 89 – 95.
5. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: у 2 т. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2005. Т. 2. 503 с.
6. Дністрянський М. С. Етнографія України: навч. посіб. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.
7. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 490 с.
8. Дністрянський М. С. Політична географія України: навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 348 с.
9. Домаранський А. О. Перспективи зміни назв адміністративних одиниць Кіровоградської області: проблеми «експертного середовища». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Географія, 2011. № 2. С. 66 – 73.
10. Домаранський А. О. Проблеми топонімічного поля Кіровоградської області. *Українська географія: сучасні виклики*, 2016. Том 2. С. 85 – 87.
11. Домаранський А. О. Сучасна ідентифікація регіонів свого проживання мешканцями Кіровоградської області. *Україна: географія цілей та можливостей* : зб. наук. праць. Київ: ВГЛ Обрії, 2012. Т. II. С. 42 – 47.
12. Домаранський А. О. Сучасна суспільна ідентифікація Центральноукраїнського регіону: проблеми експертного середовища. *Вісник Львівського університету*. Серія географічна, 2012. Вип. 40 (1). С.201 – 213.
13. Заставецький Б. Етногеографічне районування. Соціально-економічна географія України. Львів, 1994. 608 с.
14. Заставний Ф. Географія України : у 2 кн. : навч. посіб. для студентів геогр. ф-тів та екон. спец. вищ. навч. закл. Львів: Світ, 1994. 470 с.
15. Шаблій О. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 744 с.
16. Mytrofanenko Y., Domaransky A. Central Ukraine as historical region: the problem theoretical conceptualization. *East European Historical Bulletin*. 27, 2023, pp. 259 – 271.